

Ålö

Oxelösunds kommun

- inventering av naturvärden

Oxelösunds kommun
Kommunstyrelsens kontor
Oktober 2010

Uppdraget

Inventeringen har utförts av konsult Hans Rydberg på uppdrag av Oxelösunds kommun. Undersökningen gjordes i oktober 2010 och är mycket översiktlig. Hans Rydberg har även sammanställt rapporten och bidragit med de fotografier som ingår.

Bakgrund

Ålö ägs av Oxelösunds kommun. På ön finns en gammal gård med boningshus, en lada, ett par mindre hus och ett skjul. Jordbruket lades ned i slutet av 1940-talet och några år senare användes husen av Oxelösunds Motorbåtsklubb. Bebyggelsen har nu inte använts på många år och är i stort behov av renovering. Kommunen har planer på att rusta upp byggnadsbeståndet på ön, komplettera med ytterligare några stugor samt i viss utsträckning återställa det landskap som idag är under igenväxning. För att göra detta på ett sätt att naturen inte kommer till skada, beställdes en inventering av främst de botaniska naturvärdena på ön och en bedömning av vilka delar som var mest skyddsvärda samt vissa råd angående kommande skötsel. Då åtgärderna skall koncentreras till den norra delen av ön, kring Ålö huvud, utelämnades den sydöstra delen av ön i inventeringen. Likaså utelämnades vattnen och småöarna kring huvudön.

Inventeringen

Inventeringen skedde under en dag, den 8 oktober 2010, då cirka 2/3 av ön besöktes. Den begränsade tidsinsatsen samt tiden på året medför att vissa naturvärden lätt kan ha förbisetts, t.ex. ovanliga växter som vissnat ned eller intressanta djurarter som sommartid lätt kunnat ha observerats. De organismgrupper som var lättast att observera var lavar och mossor, i viss mån även svamparna, som dock mest bestod av senhöstsvampar och vedsvampar. Det viktigaste kriterierna för bedömning av öns naturtillstånd och identifiering av höga naturvärden var skogens ålder, förekomsten av död ved (liggande, multnande trädstammar och grenar, torrträd etc) samt vegetationstyper kopplade till landskapets topografi, mikroklimat och markhistorik – i de fall denna kunnat utläsas. Under inventeringen antecknades en rad arter, vilka rapporterats till Artportalen (www.artportalen.se).

Områdets läge

Ålö ligger i Ålöfjärden strax öster om Oxelösunds tätort och stålverket SSAB. Den hör till Oxelösunds innerskärgård och nås med båt från Oxelösund. Idag finns ingen reguljär förbindelse men en framtida förhoppning är att ön sommartid kan nås via turbåten som bl.a. går ut till ön Beten. Ålö omges av ett 50-tal mindre öar och skär. Den största av dem är Östra Ålöholmen, där det finns några fritidshus.

Ålö – huvuddrag i geologi och vegetation

Ålö är en del av den svekofennoskandiska bergskedjan, vilken i olika omgångar tryckts ihop genom uråldriga krafter orsakade av kontinentalplattornas förflyttning. Därefter bildades ett antal förkastningar, av vilka Kolmårdsförkastningen, strax väster om Ålö är en av de mest påtagliga i landskapet. Brottstycken av denna berglimpa bildar idag öar och kobbar i den sörmländska skärgården. Här finns stråk av yngre bergarter, t.ex. olika skiffrar, vilka delvis innehåller band av kalkstenar, vilka finns i en båge från Kvarsebo till Nämndö i Stockholms

skärgård. Ålö består dock till största delen av sura, gnejsrika bergarter, vilket sätter sin prägel på vegetationen. Kring bebyggelsen finns mörka mineral i berggrunden, vilket tyder på förekomst av s.k. grönstenar, vilka är mer lättvittrade än gnejs och granit. En del torrbacksväxter som i Sörmland företrädesvis finns i kalkområdena, hittar vi på Ålö endast på berghällarna kring gården.

Ålö har relativt sent stigit upp ur havet. De högsta punkterna befinner sig blott 15-20 meter över havsytans nivå, vilket betyder att de första kobbarna måste ha stuckit upp för cirka 3 000 år sedan, ungefär 6000 år efter det att Kolmården blivit fastland. Landhöjningen pågår fortfarande, om än i maklig takt, men ett par tre cm per årtionde kan man räkna med att ön stiger uppåt. Hur klimatförändringarna kommer att påverka denna landhöjningsprocess vet vi idag mycket litet om, men polisarnas avsmältning kan medföra att nivån även i Östersjön kommer att påverkas och vi kommer i så fall få en spegelvänd process med försumpning av strandnära lågområden till följd.

Klimatet på Ålö präglas av Östersjön. Vår- och sommartemperaturerna är något lägre än på fastlandet, medan höstarna och vintrarna är något mildare. Årsnederbörden är lägre än på fastlandet och ligger dessutom utanför det band med ökad skuraktivitet som präglar delar av kustområdet mellan Nyköping och Vagnhärad. Vindarna är förhållandevis måttliga, då ön ligger i lä för västliga och sydvästliga stormar medan däremot vindar från öster kan vara kraftiga.

Terrängformerna på Ålö får beskrivas som mjuka. Bergkullarna är runda och kan beträdas från alla håll. Rena bergbranter förekommer inte. Högsta nivåskillnad finner man på Ålö huvud. Höglänta hällmarkstallskogar med renlavar förekommer knappast på ön, i stället är bergen ofta örtrika och tydligt påverkade av tidigare betesdrift.

Fig. 1: Örtrika berg och hällar är vanliga på Ålö.

Kulturinflytandet på Ålö visar sig tydligt i vegetationen. Betesdjur har gått på hela ön och den skog som idag växer upp är i många fall en succession efter ett tidigare mer öppet hagmarksstadium. Betesdriften varade fram till i slutet av 1940-talet och det är nu mer än 60 år sedan det fanns djur på ön. Det har emellertid vuxit mer skog på Ålö än idag och under några decennier avverkades mycket gran och tall. Virket forslades till fastlandet och stora högar med grenar och ris lämnades kvar. Efter avverkningarna lämnades stora, djupa körspår. Idag har såren efter rishögar och hjulspår i stort sett försvunnit, men man kan ännu se rester av körvägar (Sonja Ahlin, född på Ålö, som i telefonsamtal beskrivit de tidigare förhållandena på ön). Ett fotografi från gårdsmiljön som den såg ut 1939 publicerades i Oxelösunds Tidning 2007. Gräsmarkerna var välansade av oxar och andra djur eller tuktade av liens egg.

Barrskogen idag dominerar främst i höjdlägen och mot stränderna, där tallen är helt förhärskande. I de inre delarna växer ung tall tillsammans med lövträd, oftast björk, asp och ek. En gammal ekhage finns sydost om gården, men ekarna är här bara drygt hundraåriga. Äldre ekar finner man i stället solitärt på andra håll, t.ex. i brynskogen ned mot dalgången sydväst om Stora Simpan. Stora delar av ön består av en relativt gles blandskog som ger intryck av att vara gammal skogsbetesmark. Ett påtagligt drag i vegetationsbilden är att rena rismarker med blåbär och lingon täcker en mycket liten del av arealen samt att granen numera spelar en mycket undanskymd roll i öns nuvarande skogsbestånd.

Betesdjuren har tidigare påverkat vegetationen i kärr och strandängsmiljöer, men dessa är idag starkt igenvuxna. Öster om gården finns en gammal åker, som efter det att den togs i bruk, tjänat som permanent vall och betesmark.

Stränderna på Ålö är av skiftande slag. Vanligast är de mjuka, slipade berghällar som finns kring ön och som leder fram mot vattnet på åtskilliga håll. Mellan dessa ligger moränstränder av sten eller grus och bara på några platser är det finare sediment som bestämmer vegetationen, som då ofta är starkt vassbevuxen. De många strandhällarna gör Ålö till en attraktiv plats för friluftslivet. En liten sandstrand finns nordväst om bebyggelsen på Ålö huvud.

Vegetationen på Ålö är till viss del påverkad av luftföroreningar från fastlandet. Man ser detta främst genom att stoft mörkfärgar vissa exponerade träd, att vissa föroreningskänsliga lavar här är mindre vanliga samt att vissa vegetationstyper saknar växter, t.ex. blåsippa, som finns på andra, mindre påverkade öar. Trots närheten till industrier upplevdes dock inte ön som nedsmutsad. Detta gäller i synnerhet de centrala och östra delarna, där lavfloran var överraskande opåverkad och där mängden stoft på träden var närmast obefintlig.

Beskrivning av vegetation och naturvärden

Delområdena med respektive nummer framgår av karta längs bak i rapporten.

1. Ålö gård och området öster om gården

Beskrivning:

Ålö gård är ett gammalt skärgårdshemman, där vegetationstyperna kring bebyggelsen genom igenväxning kraftigt förändrats. Idag kan man skåda rester av den gamla trädgården i form av några planterade lindar, en tät plommonskog, ett syrébuskage, några päronträd, ett snöbärssnår samt långlivade prydnadsväxter som bondpion, såpnejlika, borstnejlika, kaprifol och tädgårdsiris. Gräset växer högt överallt och gårdsmiljön med sin vegetation är i stort behov av restaurering. En påtaglig del av gårdsmiljön är de örtrika, delvis basiska berghällar som omger de gamla husen. Hällarna är rika på vårblomande, ettåriga örter som olika arter förgätmigej och veronika, nävor som sparv- och duvnäva, styvmorsviol, mandelblomma, gräs- och backlök samt olika lågvuxna korsblommiga växter, t.ex. nagelört, back- och lundtrav. Vegetationstypen ingår i EU:s habitatdirektiv som skyddsvärd naturtyp, men är i den sörmländska skärgården mycket vanligt förekommande.

Fig. 2: Ålö med bebyggelsen vid gården.

Åkern öster om Ålö gård är en gammal åker som försumpats. Marken bär idag högrörtvegetation med ängskavle och älggräs. Ängskavle är ett typiskt fodergräs som måste ha såtts in här då åkern överfördes till vall. Älggräset har säkert vandrat in från kringliggande kärrmarker. Naturvärdena är starkt begränsade, då marken under lång tid varit brukad.

Skogsbrynet norr om och intill åkern är intressant då det är exponerat åt söder och säkert hållits öppet under lång tid. Brynet består av en moränsluttning med torrängsflora under igenväxning. Vanliga växter är tulkört, äkta johannesört och gulmåra. Märkligt nog har kvickrot vandrat upp från åkern på flera håll. Torrängsbrynet uppvisar idag inte några höga naturvärden. Däremot kan det finnas växter som försvunnit genom igenväxningen men som kan ligga i markens fröreserv. Om marken skulle restaureras genom hävd i någon form finns möjligheter för många växter att åter blomstra och sätta frö. Det finns dock inga belegg för att

några sällsynta växter funnits i detta område, men heller inte något som talar för motsatsen. Mot viken Lilla Simpan i öster växer tallskog samt en äldre, vitt förgrenad ek.

Söder om åkern finns en tät alsumpskog med ett fältskikt av dominerande älggräs. Ett dike skär rätt igenom kärret, som möjligen utgör en äldre del av den gamla åkern. I kärrets östra del står några gamla ekar och ett mindre granbestånd. Ekarna är stora och värda att bevara. På en av dem växte svavelticka och intill ett bestånd av kruskantarell – en signalart, som överallt där den förekommer visar på lövskogar och hassellundar med höga naturvärden (J. Nitare – Signalartsfloran, Skogsstyrelsen 2000:354).

I kanten av alsumpskogen finns ett Salix-kärr (X6506137 Y1578547, RT90). Videbuskarna är gamla och troligen intressanta för vedsvampar, bl.a. sågs kuddticka – en i videkärr bra signalart för rika förekomster av tickor och andra svampar på död ved av Salix.

Fig. 3: Ett intressant videkärr – en fin miljö för vedsvampar.

Bedömning av naturvärde:

1. De basiska, örtrika berghällarna kring bebyggelsen innehåller sannolikt intressanta torrängsväxter. Solexponering, påverkan av tramp och lättvittrade förhållanden skapar sådana förutsättningar. Igenväxning är ett stort hot mot dessa hållmarker och det är därför viktigt att högväxta gräs och buskar inte skuggar för mycket. Däremot är ett visst slitage bra, det ökar gröningsresultatet hos de ettåriga växter, som dominerar hållarna. Ett för stort slitage och långvarig övertäckning är negativt för hållmarksfloran.

2. Gårdsmiljön innehåller några få rester av den tidigare parken med plommonskog, några fruktträd och igenväxningståliga perenner. Ur kulturhistorisk synpunkt är det alltid värdefullt att bevara några sådana rester.

3. Salix-kärret är värdefullt då buskarna är nästan trädartade och så gamla att vedsvampar börjar uppträda. Gamla Salix-bestånd är intressanta ur mykologisk synpunkt, varför det lilla beståndet öster om gården bör behållas. I närheten står också några äldre ekar, vilka bör bevaras och ingå i öns åldrande ekbestånd.

2. Ålö huvud

Beskrivning:

Ålö huvud utgör den nordligaste delen av Ålö. Östsidan av huvudet – från viken vid Lilla Simpan till norra udden, utgörs av en gammal tallskog, där tallarna har en ålder av uppskattningsvis 100 – 150 år. På en av tallarna växer tallticka – en rödlistad art, som bildar vitröta på levande tallar och som mer fungerar som värdeämätare på biologiskt skyddsvärda tallbestånd än skadesvamp i skogsbruket.

Fig. 4: Tallticka – en rödlistad art som nästan bara växer på riktigt gamla tallar.

Markvegetationen under tallarna är gles med tofsar av smalbladiga gräs. Mot havet tecknar sig mjuka rundslipade strandhällar mellan de gamla tallarna. Västsidan av Ålö huvud har en annan karaktär med plana silkatberghällar bevuxna med lavar och örter som stinknäva, gulmåra, bergsyra och olika annueller. Tallskogen är här betydligt yngre. Ung tallskog med stort inslag av lövträd präglar de inre delarna av Ålö huvud. Vegetationen är tydligt betespräglad med gräs och örter, i vissa partier mer mossrik eller med ormbunkar i vissa stråk. I dessa stråk förekommer en del klibbal, gran och björk. En del död ved förekommer i området.

Bedömning av naturvärdet:

1. Den östra delen av Ålö huvud är bevuxen med en gammal tallskog som är värd att bevara. Mot havet sluttar terrängen ned mot en serie mjukt slipade strandhällar av betydelse för friluftslivet. Död ved, dvs på marken liggande stammar, grenar etc av träd, finns i viss omfattning och bör i möjligaste mån få ligga kvar, då de har stor betydelse för många olika arter kryptogamer, svampar och insekter.

3. Centrala Ålö

Beskrivning:

Terrängen på centrala Ålö är topografiskt omväxlande med låga bergshöjder och små dalstråk. Mot havet i norr, vid Lilla Stålviken, finns runda, slipade strandhällar. Innanför viken finns ett kärr som vuxit igen med ung björksumpskog. Kärrret täcks av ett lager vitmossor och i denna bädd trivs ett antal gräs och örter, t. ex. blås- och flaskstarr, grenrör, strandlysing och kråklöver. Längs diket som går nordväst ut från kärrret finns gårdsgårdsstolpar kvar i en rad som spår av den tidigare betesdriften. Kärrret omges på alla sidor av en yngre blandskog, som troligen vuxit upp sedan hagmarkstiden och utgör nu ett stadium av igenväxning av en tidigare rätt öppen mark. Markfloran är ordinär med vanliga gräs och örter. Blandskogen består till största delen av ung tall, björk och ek. I östra delen mot Ståludden finns en höjd med 100-150-åriga tallar, där det växer tallticken (rödlistad). På norra sidan finns ett barrskogsbestånd och en liten bergkant med skuggtåliga mossor.

Bedömning av naturvärdet:

1. Våtmarken med ung björkskog är intressant att bevara då den bidrar till den ekologiska variationen på ön. Möjligen finns här groddjur på sommaren och säkert även insekter och arter ur andra organismgrupper som bara lever i våtmarksmiljöer.
2. Mot Ståludden i öster finns ett äldre tallbestånd av värde för naturvården.

4. Ståludden

Beskrivning:

Området innanför Ståludden är topografiskt växlande med små mossklädda bergkullar mellan stråk av småblockig morän. Trädsnittet består i huvudsak av ung tallskog med lövinslag av främst björk. Insprängt finns en del äldre träd. Markvegetationen är risrik eller gräs-örtrik. Död ved av tall och björk är vanliga, troligen är denna del av Ålö starkt utsatt från östliga stormvindar. Vid Ståludden finns mot stranden en serie släta strandhällar. Söder om, mot Stora Simpan, finns en nyligen omkullvräkt jättetall, vid vars bas växer grovticka – en signalart för gamla tallar.

Längs norra sidan av dalgången SV om Stora Simpan står några riktigt gamla solitära ekar, som troligen är de äldsta lövträden på ön. Ekarna har en diameter över en meter i brösthöjd och kan vara uppemot 200-300 år gamla. På en av ekarna växer oxtungsvamp – rödlistad (NT), blekticka – likaså rödlistad, brunskinn och på döda grenar den likaså ovanliga grovtaggingen, *Radulomyces molaris*.

Söder om Ståludden finns en tidigare dikad dalfåra, där ek planterats. Förutom ek finns även björk, ek och tall. Lövbeståndet har huggits fram genom att en del gran har avverkats.

Bedömning av naturvärdet:

1. Naturvärdet är främst knutet till de solitära gammelekarna som finns i brynet mot den ekplanterade dalgången. På ekarna sågs två rödlistade arter, men det kan vid lämplig årtid finnas fler. Ekarna skall självklart vårdas så att de får uppnå en mycket hög ålder.

2. Det finns rätt mycket död ved i området – ett resultat av att det är vindutsatt. Död ved bör sparas i så stor utsträckning som möjligt för att gynna vedlevande organismer.

5. Västra delen av Ålö

Beskrivning:

Söder om Ålö gård ligger ett skogsområde som domineras av ung tallskog, särskilt i höjdlägena. Även i sänkorna finns en del yngre tall men där växer också en del lövträd. I södra delen finns gott om stubbar som tyder på en tidigare gallring. Hela området har karaktär av skogsbete med ett ganska glest trädskikt, men vegetationen har inga hävdgynnade arter. Området äger dock en förhållandevis rik svampflora med arter som puckelkremla, kanelnagelskivling, svavelmusseron och gråstrumpad kamskivling, *Amanita submembranacea*, en nybeskriven (Bon 1975) och sannolikt förbisedd art som tidigare inte påträffats i länet. I norra delen, mot Springarudden, växer ganska grova, delvis döda tallar, tillsammans med en yngre tallgeneration.

Fig. 5: Gråstrumpad kamskivling, ej tidigare rapporterad från Södermanlands län.

Ned mot havet finns örtrika berghällar med annuella örter, t.ex. bergsbräsma och mandelblomma samt en riklig förekomst av kuddbägarlav, *Cladonia strepsilis*.

I östra delen av skogsbeståndet, i gränsområdet mot ekhagen, finns en del 100-150-åriga ekar med en del död ved av losslitna grenar kring basen. Även här är svampfloran intressant med platticka, blekticka (rödlistad), brunskinn och svavelticka på ekarna – på marken mer näringskrävande arter som slemflamskivling och ametistskivling. Ekarna har mossiga stammar och grenar som står rätt ut, vilket visar att de vuxit upp i ett relativt öppet landskap. I närheten finns också ett lindbestånd. En av lindarna är mycket gammal och tidigare förmodligen hamlad. (Denna lind är belägen vid X6506154 Y1578346 RT 90).

Bedömning av naturvärde:

1. Största värdet i denna del av Ålö är de gamla ekarna i östra delen och den gamla linden. Här finns ovanliga svampar och i den gamla linden finns livsmiljö för ovanliga skalbaggar. Lövträden bör få växa fritt och inte beskuggas av uppväxande träd.
2. Hällmarkerna vid Springarudden har förutsättningar att hysa en rik ört- och lavflora, vilket dock kan bekräftas tidigare på året, åtminstone då de gäller kärleväxterna. Den rika förekomsten av kuddbägarlav var överraskande.

6. Ekhagen SSO om Ålö gård

I ett mindre dalstråk söder om bebyggelsen på Ålö växer en ekdominerad blandskog, en f.d. ekhage, där yngre träd och snår av slån börjar breda ut sig. Ekarna är ca 100-åriga, har en diameter i brösthöjd kring 0,5 - 0,9 meter. I ekhagen finns även enstaka större björkar och lindar. Hagen har restaurerats under senare år, vilket kan ses på många granstubbar och kvarlämnat gallringsris. I sydligaste delen finns en del berghällar och blockrik morän med ekar och en del aspar. I ekhagen finns en gräs-örtrik vegetation med vanliga lövskogsörter som skogsviol, vitsippa, stenbär och häckvicker. Bland marksvampar märktes bland annat eksopp och silkesmusseron. Ekarna står relativt öppet och det finns f n inget behov av frihuggning.

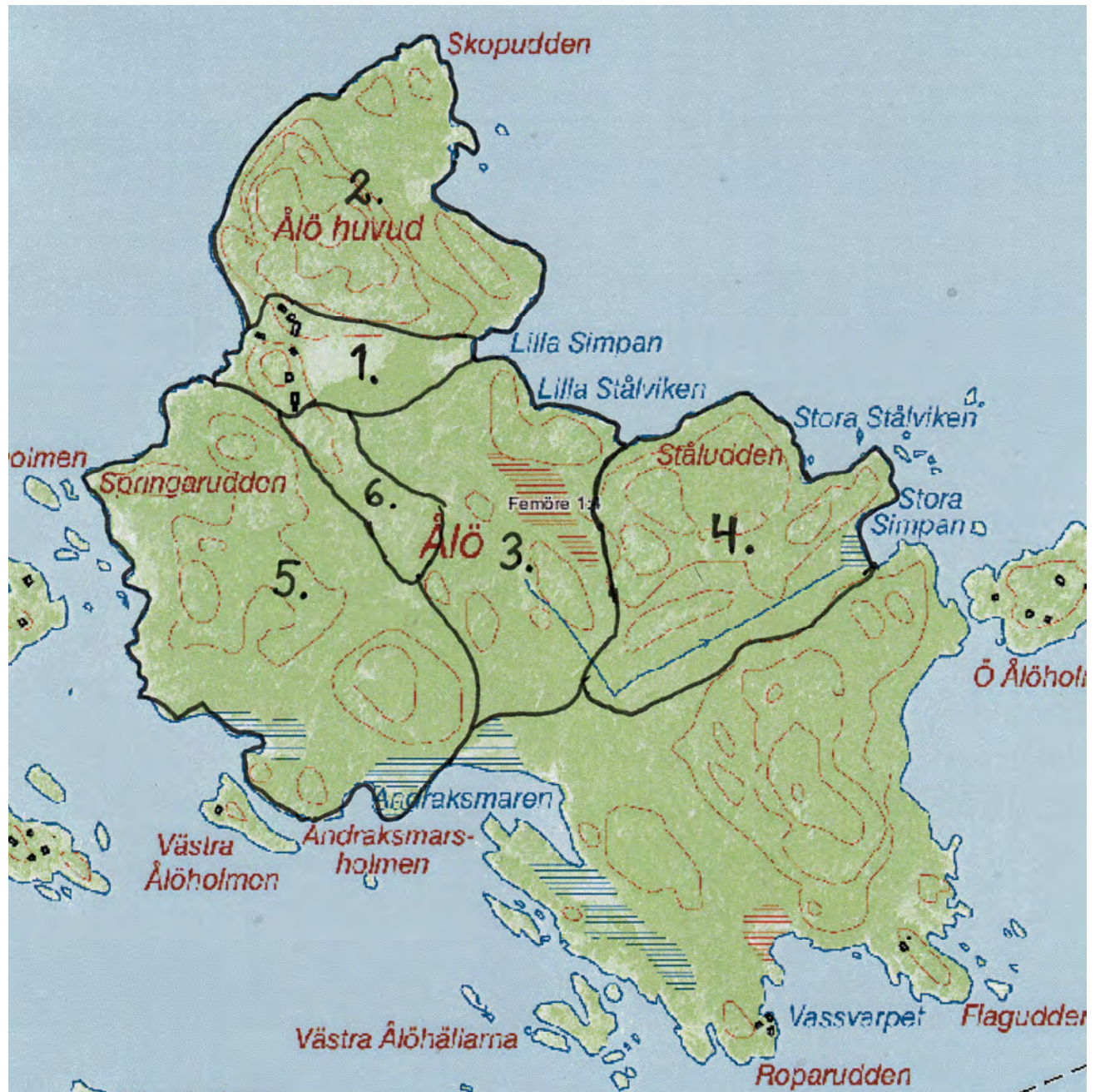

Fig. 6: En ekhage med 100-åriga ekar finns sydost om Ålö gård.

Bedömning av naturvärde:

1. Hagen uppvisar i nuläget genomsnittliga naturvärden, men med tanke på att de äldsta ekarna på ön hyser flera ovanliga svampar, är det viktigt med ekkontinuiteten och att detta bestånd får fortsätta utvecklas och åldras. Ekbeståndet är även viktigt för den biologiska variationen och för många arter fåglar och insekter som har eken som födo- och häckningsmiljö.

ÅLÖ – inventeringsområdet med delområden

Karta med inritade områden, som utifrån inventeringsresultatet har ett högre naturvärde än genomsnittet för ön.

